

رېځاي عېراق تا ئه فغانستان؛ وانهى رووخانى سوپاكان!

18-08-2021

نووسه ره كان

ناوه ندى ليكولينه وهى رووداو

كورتته : له يهك لاهه، ئه فغانستانى 2021 له عېراقى 2014 ده چيټ كه تييدا، چه كدارانى داعش توانبوويان جوگرافيايه كى پان و بهرين له بنده ستى هزاران له شكرى پرچهك و تفاقى عېراق ده ربينن. دارمانى خيڙاي ده ولته له ئه فغانستان و نه مانى تواناي سوپا بو شه رى تاليبانيش ديمه نيكي هاوشيوه ي كه وتنى موسل بوو له عېراق. ئه مريكا كه ده لى ملياران دولارمان له بنياتنانى سوپاي ئه فغانستاندا خه رج كردووه، وايدەزاني

بەرايى

لەبەك لاوه، ئەفغانىستانى 2021 لە غىراقى 2014 دەچىت كە تىيدا، چەكدارانى داعش تونايويويان جوگرافىيەكى پان و بەرىن لە بىندەستى ھەزاران لەشكرى پۈچەك و تفاقى غىراق دەرىنن. دارمانى خىراي دەولەت لە ئەفغانىستان و نەمانى توناي سوپا بۇ شەرى تالىبانىش دىمەنىكى ھاوشىيەكى كەوتنى موسىل بوو لە غىراق. ئەمىرىكا كە دەلئ مىلياران دۆلارمان لە بنىاتنانى سوپا ئەفغانىستاندا خەرچ كىردوو، وايدەزانى، 90 رۇژى پىدەچى ھەتا تالىبان بگاتە كابول، بەلام، ئەو تەنبا چەند رۇژىكى كەمى خايندا! نورى مالكى سەرۇكوزىرانى ئەوساى غىراق، كاتى خۇي گوتبووى ئەو غىراقى داعش لە موسىل كىردى نەك بىردنەوھى شەرى، بەلكوو پىلانگىرپىيەكى نىودەولەتى بوو. ئەشرف غەنىش گوتوبوھى بۇ رىگرتن لە خويىرۇژى، ولتەكەكى جىھىشتووھ. گوتەى بەرپرسەكان ھەرچۇنىك بىت، لە ئەنجامدا داعش ئەو كاتە شەرىكەى بىردەوھى، ئىستاش تالىبان سەركەوت. پىرسىار ئەوھە كە بۇچى سوپاى راھىنراو، پۈچەك و پۇشتەى غىراق و ئەفغانىستان نەپانتوانى بەرگەى شەرى بگرن؟ لە راستىدا چىرۇكى كەوتنى موسىل و كەوتنى تالىبان شىتىكىمان پىدەلەت، ئەو بىش ئەوھ كە لىرە لە رۇژھەلەت نىوھپاست، تەنبا پارە، راھىنان و چەكەمەنى، بەس نىن بۇ ئەوھى شەرىك بىتەوھ!

قۇناخى دووھى تالىبان

قۇناخى دووھى دەسەلەت تالىبان، بەرلە گىشت لايەك بۇ ئىران پۈھ لە پىرسىار كە نىزىكەى 1000 كم سنورى ھاوبەشى لەگەلەن ھەبە. كىشانەوھى ئەمىرىكا و گەرانەوھى تالىبان بە دىونىكدا گەرانەوھە بۇ جۇرۇك ھاوسەنگى ھىز لە رۇژھەلەت نىوھپاست! ئەمە بەشىوھەكى راستەوانە كارىگەرى لە سەر دۇخى ئاسىياى ناوھراستىش دادەنن، ئەوھى بە ولتەكى وەك غىراقىشەوھ گىرپى دەدات، زىاتر بابەتى مان و نەمانى ئەمىرىكايە. گەلەك لە ئىستاوھ خەمىانە كە بزىان ئايا ئەوھى لە كابول روويدا، لە غىراقىش دووبارە دەبىتەوھە يان نا؟ لايەك خەمى ئەوھەيانە كە نەكا، بەشەك لە گروپە چەكدارىيەكانى شىعە بە تەما بن دواى ئەمىرىكا دەست بەسەر ھەموو ولتادا بگرن، و، بەشەكەش تىرسى ئەوھەيان لىنىشتووھ كە نەكا داعش دووبارە راست بىتەوھ.

لەماوھى كورتخايندا، جارى گروپە چەكدارىيەكانى شىعە لە نىوخۇپاندا يەك نىن، ھەتا بتوانن ھاوشىيە تالىبان بە تۇكمەيى، دەست بەسەرغىراقدا بگرن. ئەمە بىچكە لەوھى كە رەنگە ھاوسەنگى ھىز لە ناوچەكە بۇ ئەوھ دەست نەدات.

خالىكى ھاوبەشى نىگەرانى بۇ كورد و شىعەكانىش ئەگەرى دەرگەوتنەوھى گروپىكى رادىكالى سوننەبە. ئىنجا ئەمە داعش بىت يان ھەر رىكخراوئىكى دىكە. ھەرچەند بەشەك لە سەركردە سىياسى- سەربازىيە شىعەكان پىچەوانەكەى بلىن، بەلام زۇرۇك لە فەرماندە سەربازىيەكانى غىراق و ھەرىمى كوردستانىش پىياناواپە كە ھىشتا بۇ بەرنگاربوونەوھى داعش يان ھەر رىكخراوئىكى توندەوھى دىكە، لانىكەم پىويستى بەپالپىشتى ھەوالگىرى و ھىزى ئاسمانى ئەمىرىكا و ھاوبەيمانان ھەبە.

گەرانەوھى خىراي تالىبان لە ئەفغانىستان بەشەك لە ھىزە شىعەكان نىگەران دەكات چوونكە، لەوانەبە ورە و دەرەھەتى كارى گروپە رادىكالى سونىيەكان لە غىراق زىاتر بىت، ئەمەش بەستىننىكى تايبەت بە خۇي ھەبە چونكە، جىلى دووھى داعش خەرىكە بە خىشكەبى لە كەمپەكانى ژىردەسەلەتەى ھىزە شەرىكەرەكانى دزى داعش لە غىراق و سوورىا پىدەگات. ھەرۋەھا ناسەقامگىرى ئەمنى و سىياسى لە ناوچە سونىيەكانى غىراق ھىشتا بەردەوامە و ھەولەكانى حكومەتىش بۇ گەرانەوھى ئاوارەكان بە كىردەوھى رووبەرووى ئاستەنگى گروپە چەكدارىيەكان دەبىتەوھ. بەشەك دىارى نفوسى سوننەش لە غىراق لە ئاوارەبى و دۇخىكى ناھەمواردابە و ئەگەر ئەمە چارەسەرەبىت، ھەوزىكى مروپى بەھىز بۇ شەپۇلئىكى دىكەى نارەزايى سوننى دروستدەكات.

وانەكانى موسىل و كابول

ئەو باسەى كە دواى دووھىمىن رۇبىشتى ئەمىرىكا لە غىراق، جارىكى دىكە داعش يان ھەر رىكخراوئىكى دىكە بتوانن نەزىمى ئالۇز و سىستى دەولەت لە غىراق بشىونىنن، مۇزىكى گىنگە، بەلام با لىرە، بگەرىنەوھ سەر وانەكانى چىرۇكى كەوتنى سوپاكان:

يەكەم: ناتوانى بە پارە سوپايەكى قايم بۇ ھىچ دەولەتەكى دروستبەكى، ئەگەر خواستى بنىاتنانى سوپا لە خودى كۆمەلگەكەوھ نەبىت. بەگوزەرى ھەندەك لە سەرچاوەكان ئەمىرىكا لە دواى 2003 نىزىكەى 26 مىليار [1] دۆلارى خەرجى راھىنان، بنىاتنانەوھى سوپا و ئاسايشى غىراق كىرد بەلام، لەگەل ھاتنى داعش لە 2014 بەشى ھەر زۇرى بە ھەوادا چوو. لە 20 سالى رابردودا 83 مىليارىشى لە بنىاتنانەوھى سوپا ئەفغانىستان خەرچ كىرد كە بەرگەى چەند رۇژىكى گەرانەوھى تالىبانى نەگرت. [2]

بنیاتانی سوپا و دهولت ريك گریدراوی په کن، له خوتوخواړای نییه که نه و کومه لگایانه ی نه یانتوانیوه هیژنکی سوپای تۆکه و په کانگریان هېن، نه شیان توانیوه دهولت یان دامه زراوه په کی به پړوه بردنی به هیژیش بنیات بنین.

بۇ هه ریمی کوردستانیش نه وه راستییه کی حاشاهه لنه گره که پړوژه ی ریفورم و چاکسازی له وه زارته پېشمه رگه و پآپشتی هاوپه یمانان و چهک و تفاقه کانیش، به نه نیا ناتوانن بناخه ی سوپایه کی به هیژ بۇ کورد دابنن ته گهر ئیراده په کی سیاسی راسته قینه لای سرکرده کانی کورد بۇ نه و کاره نه بیټ. که وتنی شاره کانی نه فغانستان و ته سلیم بوونی سوپاکان وهک پوولی دویمینه، زهنگیکی ناگادار کړدنه و په بۇ هه ر په که په کی سوپای فره سره و فره فرمانده!

دووه م: نه وه ی پشت به خوی نه به ستی دواچار هه ر تووشی گرفت دهېن. هاوپه یمانییه کان به شیکي گرنکی دنای سیاست و په یوه ندی نیوده ولتاتان، به لام نه وانه ده گورین و هه میشه یی نین. بویه هه رکه س ناچاره فریای خوی بکه ویت. ئیستا که باس له ته گهری کسانه وه ی نه مریکا هه یه، دیدگای باو خه ریکه وای لیدیت که پیویسته عیراق په نا بۇ ئیران و تورکیا بیات تا له زیانه کانی مملانیکان له نیو ولتته کی که مېکاته وه! راستییه که ی نه وه ریگایه که به لام چاره سره راستییه که نییه. عیراقیش و هه ریمی کوردستان، به رله هه ر هاوپه یمانییه کی، پیویستیان به په کخستنه وه ی دوخی ناوخویان هه یه.

سییه م: زیاتر له دووسه د سال پېش ئیستا ژومینی گوتبووی که "چه که کان له خویانه وه جهنگ نابهنه وه." و نه م قسه یه ش له نمونهی که وتنی موسل و کابل دا راست ده رچوو.

چوارهم: کاتی خوی زیگنیو برنسیکی گوتبووی که ئیدی کیشه ی گه وره ی نه مریکا نه وه په که چون رووبه پرووی دوژمنیک بیته وه که خوی لوازه، به لام پالنه ری به هیژی هه یه. ئیستا ئیدی نه مه نه ک نه نیا کیشه ی نه مریکا به لکوو کیشه ی هه موو دنایه. کیشه ی عیراق و هه ریمی کوردستانیش. نه زموونی شه رپه کانی نه م سالانه ی دواپی له روژه لاتی نیوه راست ده ریانشتووه که فاکته ری بیروباوه ر له جهنگه کاندایا به خیکي ئیکچار زوری هه یه. گرنک راستی و دروستی باوه رکان نییه به لکوو گرنک نه وه په که سانیک هه ن، بۇ باوه ریک شه رده که ن و نه گهر توش نامانجیکی به هیژت نه بېن، ناتوانی ته نیا به پشتمه ستن به هاوپه یمان و چه که کانت و ته نانه ت ته نیا به هیژ رووبه پروویان بیته وه!

پنجهم: عیراق و نه فغانستان له ماوه ی 40 سالی رابردوودا، به ردووام له نیو شه ری گه وره و بچووکدا بوون و شه ر وهک به شیک له ژیانی کومه لگه ی لیها تبوو. بویه نه سته مه که وتنی سوپاکان له موسل و کابل به ترسنوکی و نه بوونی نازابه تی شه ر روونیکرته وه. به لام میژوو پرن له نمونهی نه و شکستانه ی که به هووی شه ری بې نامانچ و جهنگاوه ری بې وره وه تو مارکراون. نامانچ و وره، دوو کوله که ی گرنکی ناماده یی فکری و ده روونی جهنگن. چون کیگان گوتوویته شه ر بۇ سهر بازه کان رووداویکی راسته قینه یه که به ژیانی خویان هه ستی پیده که ن به لام، له وانه یه بۇ فرمانده کان و رابه ره کان بابته یکی نه وه ند هه ستپیکراو نه بیټ. جا کاتی به ینی نیوان نه و دوانه (سهر باز و فرمانده) گه وره تر ده بیټ، ئیدی سوپا شه ری پیناکریت. نه مه له نه فغانستانی 2021 و له په که مین په لاماره کانی داعش بۇ هه ریمی و کوردستان و عیراقیشدا روویدا. زیاتر له 2000 سالیسه سون ترو گوتوویته تی، مه رجیکی بردنه وه ی جهنگ نه وه په که خه لک و سرکرده کان له په ک ریگا و نامانچا بن!

[1] -

<https://www.cnbc.com/2018/02/12/88-point-2-billion-us-dollar-price-tag-for-rebuilding-iraq-after-islamic-state-war.html#:~:text=The%20U.S.%20alone%20spent%20%2460,of%20a%20Qaida%20in%20Iraq>

[2] - [/https://time.com/6090830/us-spending-afghan-army-billions](https://time.com/6090830/us-spending-afghan-army-billions)